

Олена Белолітцева,

канд. пед. н., доцент,

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

**ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ,
СПРЯМОВАНА НА ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА СЕРЕД ПІДЛІТКІВ**

У статті розглядається питання профілактики насильства серед підлітків в умовах загальноосвітніх закладів. Представлена програма (зміст, етапи, форми та методи) роботи соціального педагога з протидії жорстокому поводженню з неповнолітніми.

Олена Bieloliptseva

**PROGRAMME OF SOCIAL AND EDUCATIONAL WORK AT SECONDARY SCHOOLS
AIMED AT PREVENTION OF VIOLENCE AMONG TEENAGERS**

The article examines the programme of social and educational work in secondary schools aimed at prevention of violence among adolescents. Issues of prevention of violence among teenagers in schools are analyzed. The application (contents, stages, forms and methods) of social pedagogy to overcome violence is outlined.

Насильство в школі – це особлива міждисциплінарна сфера дослідження, вивченням якої займаються фахівці з соціальної педагогіки, педагогіки, психології, соціології та науковці з інших галузей знань. Сучасна концепція середньої освіти спрямована, передусім, на реформування концептуальних підходів до навчально-виховного процесу і його завдань. На сьогодні перед школою стоїть завдання забезпечити умови для самовизначення, самоактуалізації та самореалізації особистості учня у освітньому просторі. Передумовою успішного виконання вищезазначеного виступають гармонійні, сприятливі міжособистісні відносини учня з однолітками. У підлітковому віці ситуація доволі різко змінюється – розвиваються переважно соціальні компоненти здібностей у системі референтних стосунків. Цей період характеризується появою низки специфічних рис: прагнення до спілкування з однолітками; бажання утвердити свою самотність, незалежність, автономність. Прагнення підлітка зайняти бажане статусне положення серед однолітків супроводжується комфорністю до цінностей і норм групи однолітків.

Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» за підтримки Міністерства освіти і науки України у навчальних закладах Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської областей проведено дослідження «Насильство в школі: проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі в її розв'язанні». Найчастіше насильство до дітей чинять: інші діти (95%), батьки (68%) та дорослі, які працюють із дітьми (39%); від 24 до 37% дітей зазнають насильства дома, на вулиці, в школі (від практично щоденного до декількох раз на місяць). Насильство, за визначенням світової спільноти, не лише ставить людину в залежне становище, а й принижує її гідність, наносить шкоду її психічному та фізичному здоров'ю, стає серйозною перешкодою у подальшому житті.

Закон України «Про загальну середню освіту» одним з головних визначає завдання захисту неповнолітніх від різних форм насильства в контексті Всесвітньої декларації прав дитини. Ці ж завдання визначені й Державними стандартами середньої освіти. З позиції соціальної філософії, на думку В. Зуєва, насильство – це також будь-яке приниження людини, що веде до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивіда, заважає оволодіти реально заданою повнотою можливостей особистісного розвитку, це панування волі однієї людини над волею іншої. Тому пряме застосування сили або загрозу її застосування потрібно розуміти під насильством лише у вузькому значенні.

Розробку педагогічних аспектів вирішення згаданої проблеми здійснювали: І. Алексєєва, К. Бабенко, О. Виноградна, О. Возіянова, Е. Гребенкин, В. Каразіна, І. Новосельський. У дослідженні І. Хозраткулової проаналізовано особистісні детермінанти насильницької поведінки в підлітків; виявлено особистісні фактори, сприятливі для формування цієї поведінки, а також найбільш поширені типи акцентуацій підлітків, схильних до насилля; показано особливості різних спогадів, що відображають життєвий стиль і ранні психологічні травми зазначеної групи дітей; зроблено висновок про суперечливість особистісної структури аналізованої групи підлітків, пов'язаної з існуванням двох альтернативних тенденцій: зниження рівня соціального інтересу та підвищення потреби у схваленні [3].

Зокрема, з позиції соціальної педагогіки, проблему насильства та агресії у підлітковому віці досліджували Н. Агаркова, О. Безпалько, Т. Вовчок, Е. Волкова, О. Грицевич, Д. Даниленко, Т. Журавель, К. Левченко, О. Лозова, Ю. Онишко, Ж. Петрович, Н. Степура, І. Трубавіна. Результати дослідження свідчать, що серед форм насильства переважають такі форми, як: побиття, образи, приниження, копняки, запотилічники, використання образливих прізвиськ, псування майна іншої особи, позбавлення їжі та грошей, неприємні дотики до тіла, бойкот тощо. При цьому підкреслюється, що насильство – це вплив однієї людини

на іншу, що порушає конституційне право людини на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні).

На сьогодні Україна є учасницею міжнародних договорів і угод, спрямованих на захист і гарантування прав та інтересів дитини на досягнення її повного добробуту. Право дітей нашої країни на захист від усіх форм насильства гарантується 28 і 52 Статтями Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність поведженню чи покаранню. Статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності. Дисципліна в закладах дотримується на основі взаємоповаги усіх учасників навчально-виховного процесу, дотримання правил внутрішнього розпорядку та статуту навчального закладу. Застосування методів фізичного та психічного насильства до учнів забороняється [1]. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. Разом із тим, важливо відмітити, що школа, на думку дітей, є тим місцем, де вони зустрічаються із жорстоким ставленням та знущанням. А насильство породжує таку ж саму жорстокість з боку дитини.

Проблеми насильства у школі набуває серйозного характеру, тому у її вирішенні потрібно опиратись на гуманність та поміркованість. Зокрема, нами було виявлено наступні проблеми насилля у шкільному середовищі:

- необізнаність дітей про можливі джерела допомоги;
- велика зацікавленість дітьми фільмів з елементами жорстокості;
- прояв агресивних дій підлітків над однолітками;
- переважання пасивних форм роботи щодо з'ясування проблеми насильства.

Розроблена нами програма спрямована на надання підліткам інформації про насильство, його види та прояви, формування та закріплення в них навичок протидії насильству, формування навичок відповідальної поведінки, інформування підлітків про джерела допомоги, а також залучення дітей до інтерактивних форм роботи, нами було розроблено програму роботи соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу щодо попередження насильства серед підлітків.

На нашу думку, зміст роботи соціального педагога має включати: просвіта дітей (пояснення, що таке насильство; як захиститися від насильства; поведінка в кризовій ситуації; до кого і як звертатися); практичне формування навичок протидії насильству (формування толерантності в мікросередовищі, школі; формування вміння протистояти насильству й жорстокому поведженню); просвітницька робота з батьками (формування відповідального ставлення до виховання дитини, роз'яснення причин та наслідків насильства серед дітей); забезпечення вчасного інформування співробітників Кримінальної міліції у справах неповнолітніх на місцях про випадки жорстокого поведження підлітків у школах та стосовно них.

Було з'ясовано, що учні потребують заходів, які спрямовані на попередження насильства в шкільному колективі. Також в ході проведення анкетування було виявлено, що вчителі потребують нових знань та вмінь щодо профілактики насильства серед підлітків.

Для вирішення цієї проблеми ми запропонували наступні заходи:

- 1) Запровадження правово-виховної роботи: робота з учнями школи та виховним колективом, що включає роз'яснення їхніх прав та обов'язків; виховання справедливості, доброти та відчуття поваги у дітей як молодших так і старших класів; робота шкільного психолога.
- 2) Створення шкільних та міських органів, де проводилися б засідання та бесіди, толерантне вирішення конфліктів між учнями та вчителями.
- 3) Проведення різноманітних акцій «Захист прав і свобод дитини», «Дитина – надія майбутнього суспільства» тощо.

Соціальна профілактика, відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» – це робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя й здоров'я дітей та молоді, запобігання такому впливу. Профілактична робота з неповнолітніми, їхніми батьками, педагогами зумовлена потребою формування в них ненасильницької поведінки, які відповідають правовим нормам суспільства. Громадяни повинні володіти правовою обізнаністю та внутрішньою культурою, мати відповідні погляди, переконання, які б визначали їхню поведінку, а також уміти відстоювати свою позицію в критичних ситуаціях, у ставленні до людей. Велика роль у цій роботі належить шкільному соціальному педагогу.

Зміст роботи соціального педагога щодо попередження жорстокого поведження серед підлітків в дитячих колективах:

- 1) Просвіта дітей: права дітей і дорослих, педагогів, медиків тощо; роз'яснення сутності жорстокого поведження та насильство; як захиститися від насильства; поведінка в кризовій ситуації; до кого і як звертатися.
- 2) Практичне формування відповідних навичок: формування толерантності в сім'ї, мікросередовищі, школі; формування життєвих умінь і навичок, вміння протистояти насильству й жорстокому поведженню;

організація дозвілля й відпочинку дітей на засадах гуманізму; створення умов для самовиявлення лідерів, позитивних рис особистості; показ прикладів демократичних стосунків (телебачення, радіо, книги, преса, історія тощо) і перенесення їх на конкретні ситуації в житті дитячого колективу.

3) Спрямування дітей на самопомігу в питаннях жорстокого поводження через надання інформаційних послуг про установи й організації, які вирішують такі проблеми; розвиток волонтерського руху, учнівського самоврядування та оптимізація позакласної виховної роботи.

4) Забезпечити вчасне інформування співробітників Кримінальної міліції у справах неповнолітніх на місцях про випадки жорстокого поводження підлітків у школах. Спільно із працівниками кримінальної міліції в справах дітей аналізувати вчинення правопорушень та злочинів, уживати заходів, спрямованих на попередження та усунення причин і умов, які сприяють скоєнню злочинів у навчальних закладах і на їх територіях [2].

Форми соціально-профілактичної роботи з дітьми: ігри, аматорські театри, міні-лекції, перегляд відеофільмів, бесіди, розповіді, вікторини й конкурси (про права дітей). Цікавою є пропозиція представників навчальних закладів про введення нормативних положень, у яких би закріплювалися права вчителя. Ідея стосунків «за статутом» між учителями, учнями та батьками, за прикладом зарубіжних країн, може забезпечити можливість мирової угоди між сторонами ще на етапі виникнення шкільних непорозумінь. Серед ефективних форм роботи методичних центрів практичної психології та соціальної роботи є проведення методичних нарад із працівниками психологічної служби «Попередження насильницьких тенденцій у дитячому середовищі», «Соціально-правовий захист дітей від жорстокого поводження», «Прояви насильства серед підлітків у сучасній педагогічній практиці» тощо.

Окрім того, бажано в навчальних закладах розмістити «Скриньки довіри» з подальшою обробкою й узагальненням отриманої інформації. Заступникам директорів з виховної роботи разом із практичними психологами та соціальними педагогами потрібно проводити методичні об'єднання, семінари, на яких обговорювала питання діяльності педагогічного колективу щодо правової культури учня, суспільної поведінки в навчальному закладі, нові й найпоширеніші стратегії профілактичної роботи з учнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад»: прийнята 14 червня 2000 р. № 964 // Нормативно-правове забезпечення освіти : доктрина, закони, концепції. – Х. : Основа, 2004. – Ч. 1. – С. 87 – 106.
2. Петрочко Ж. Стан захисту дітей від жорстокого поводження з ними та всіх форм насильства [Електронний ресурс] / Ж. Петрочко. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/pfv.php/>.
3. Хозраткулова І. Педагогічні засади виявлення та подолання насильства у підлітковому середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. Хозраткулова ; Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 21 с.

Ганна Бук,

канд. філос. н., ст. викладач,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ДОСВІД ДИТИНИ

ЯК ЧИННИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА

Дана стаття спрямована на дослідження впливу досвіду, здобутого індивідом у дитинстві, та його впливу на формування базових цінностей особистості. У статті висувається теза, що досвід насильства у дитини не є негативним, адже він може стати основою його попередження або подолання у дорослому житті.

Ганна Бук

CHILD EXPERIENCE AS A FACTOR OF VIOLENCE PREVENTION

The article aims to study the impact of human experience gained in childhood and its influence on the development of basic values of an individual. The paper proves the thesis that the experience gained by manifestations of violence in childhood is not negative, whereas it will be the basis for its prevention or overcoming in adulthood.

Дитячий садочок, школа – це перші майданчики, де дитина може зіштовхнутися з психологічним, фізичним чи навіть сексуальним насильством у колективі. Для того щоб збагнути, чому це може відбутися, варто розпочати досліджувати цю проблему з точки зору дитини. Очима маленького хлопчика чи дівчинки збагнути: «чому», «за що» і «що робити»? у ситуації насильства в колективі.